

אלה תולדות בית שנהר (פרקי זכרונות)

רבקה רובל-שנברג

נחמה האלמנה

מול ביתו של סבא, מעבר לדרך המובילה אל מחוץ לעיירה, היה ביתה של נחמה האלמנה. משוס-מה נמשכתי מאד לביתה. כששאלו אותי היכן הייתי, עניתי: „אצל התברה שלי.“ ומי היא התברה? „נחמה האלמנה.“

היא הייתה אישה קטנה, נקיה ומאד ידידותית. לפעמים, כשאמא נעדרה מהבית עקב נסיעה, הייתה מבשלת עבורנו ארוחות-צהריים. הייתה לה בת בכורה, תופרת לבנים, רכונה תמיד על מכונת-התפירה. לבת זו היה מעמד מיוחד בבית-האלמנה: בחורה שהגיעה לפירקה, בעלת-מקצוע, ומכאן שזכתה אפילו במאכלים מיוחדים. ממני הייתה מתעלמת במכוון, וזורקת בי מין מבט מרושע, שנבע אולי מהרגשת הברדלי-מעמדות. מלבדה הייתה לנחמה עוד ילדה כבת 10, לא יפה ושתקנית, שלא סבלתי אותה. הילדה הייתה באה אלינו, עומדת בפתח ושותקת, עד שאמא הזמינה אותה פנימה ואמרה לי: „שחקי איתה.“ הייתי מסדרת את הגרוטאות שלי על השולחן ומתחילה לפטפט עם הבובה, הבקבוקים ויתר ה„צעצועים“ שהיו לי. היא הייתה שותקת כל הזמן, גם כשהגיע תורה לדבר אל הצעצועים. שתיקתה הכעיסתני מאד, ופעם הרגזיה אותי כל-כך עד שמשכתי בשערותיה הצהובות וגרשתי אותה החוצה. אמא אמרה לי: „חכי, חכי, את תבואי לנחמה והיא תגרש אותך.“ „לא“, עניתי „נחמה אף פעם לא תגרש אותי.“ בעצם היה זה נכון.

בביתה של נחמה האלמנה חדר אחד גדול ובו מכונת-התפירה ומיטתה של הבת הבכורה. ממנו נכנסו לחדר קטנטן שם ישנו נחמה והבת הקטנה. המטבח בלא חלונות ובו תנור-אפייה ענקי. בבית הייתה ריצפת-חימר. ביום שישי היו מטאטאים את הריצפה, שופכים מים, מהדקים ומפזרים חול אדום. אסור היה לדרוך על הריצפה עד שנתייבשה. תהליך זה תמיד הקסימני. לנחמה היו כמה מקצועות: מריטת-נוצות, תפירת-„נוֹטְנִיקִים“ ואפיית-„קאראנְוִי“.

בערבי-חורף הייתי באה לנחמה למרוט נוצות. היא הייתה נותנת לי מיכסת-נוצות לתוך סינרי; באמצע עמדה נפה גדולה; היא החיישבה מצידי האחד - תה הקטנה מצידי האחר. לכל אחת מאתנו ערימת נוצות-אווז בסנירה והחל תהליך המריטה: את הפלומה שמנו בתוך הנפה ואת הגבעולים השלכנו לפת. היינו מורטות ושותקות ורק קול טירטור מכונת-התפירה נשמע.

כשנתמלאה הנפה, כיסתה אותה נחמה בציפית. הייתה ניגשת לתנור ומוציאה משם קערת-חרס עם „באלאבושקעס“ (קוביות לחם שחור אפיות בשומן-אווזים ומרוחות בשום). היינו אוכלות זאת בתיאבון רב. ואז הלכתי הביתה. כך במשך ערבים רבים. בבית, סבא כבר חיכה לי והשאלה הרגילה שלו בפיו: „היכן היית?...“ וכל השיחה בינינו התקיימה באותו נוסח כל פעם, וסיפורי גרם לסבא צחוק רב.

המקצוע האחר של נחמה — תפירת הנוֹטְנִיקִים. היו אלו ביטנות מצמר-גפן שהיתה מצמידה לקאפטאנים ומוכרת לבנות-האיכרים. בזמן עשיית-הוּוטְנִיקִים, בסתיו, עמד בבית ריח חריף של דבק. היא הייתה שופכת שכבת-דבק על „טְפִצְאֵן“ (קרש חלק) שנשען על תומכות, מקרבת את

(*) ראה „בצירן“ חוברת אביב, תשל"ט.

השק עם צמר־הגפן ובזריזות היתה מפרקת ערימות צמר־גפן בכמויות שוות ומדביקה בשכבה צפופה. לאחר ייבוש קל, לקחה מוט עץ, היתה הופכת מהר ותולה בחדר השינה לכמה ימים לייבוש. שם כבר היו תלויים 6-8 ווטניקים, שהדיפו ריח חריף. בנות־האיכרים היו באות, קונות ומרפדות את בגדיהן עם 2 שכבות של ביטנה. נחמה טענה שזה מחזיק שנים ומחמם מאד. אפיית־ה„קאראנױ“: זוהי חלה ענקית מקמח לבן עם שמרים (אמא טענה שהקאראווי צורך 1/2 פוד קמח). לחתונה בכפר היו מזמינים קאראווי אצל נחמה. היתה לה תבנית עגולה עמוקה מאד לשם היתה מכניסה את בצק השמרים שתפח. חתיכת־בצק היתה נותרת לשם קישוט הצד העליון, בצורת צפורים. במירדה מיוחד היתה מכניסה את התבנית לתנור. היה זה תנור גבוה ורחב במיוחד. כולנו היינו יושבות וממתינות בסבלנות מבלי לדבר, עד שה„קאראווי“ יהיה מוכן. הבית היה מתמלא ריח של חלה טרייה. כשהגיע הזמן, היוזה נחמה שולחן בגובה התנור אל פיתחו ובעזרת המירדה הוציאה בזריזות את המאפה, שתפח לממדים ענקיים. ישבנו והתבוננו פעורות־פה במלאכת־המחשבת הזו.

בשעה קבועה מראש הגיעה לפתח הבית „דֶרְבֶּנְיָאק“ (עגלה עם סולמות וכלונסאות בצידיה) עם שני איכרים, מצד החתן ומצד הכלה. „הדרבניאק“ והסוסים היו מקושטים בענפים ירוקים. האיכרים העמיסו בוהירות את „הקאראווי“. היה זה, למעשה, הכיבוד העיקרי בחתונה, שנילוה בדרך־כלל לשתיית־וודקה. לא כל משפחת איכרים היתה מרשה לעצמה לוקוסוס כזה, בהיותו די יקר.

ביתו של הרב שטיינזורצל

בקיץ, בימי חמישי, נשלחתי לביתו של הרב לקנות שמרים ונרות. היתה זו זכותה הבלעדית של אשת־הרב. הייתי הולכת לשם ברצון כי היתה לי משיכה לבית ההוא. היה זה בית קטן וגמוך עם ריצפת־חימר. שרתה בו עניות מנוולת קורעת עיניים. בפרוזדור האפל על הקירות היו תלויים זרים של שום ובצל יבש. על הריצפה היו מונחים שקים עם קמח, סוכר, כוסמת וכו'. בצד ימין של הפרוזדור היתה קבועה דלת לחדרו של הרב. שם עמד ארון עם ספרי־קודש, שולחן, כמה כסאות ודרגש. הרב חבש מגבעת ולבש קפוטה שחורה. היה יושב על הכסא ומתנועע לקצב ניגונו ותלמודו. כשראני נכנסת לא הפסיק מלימדו אלא הצביע באצבעו לעבר החדר השני מבלי לומר מילה.

בחדר השני עמדו 2 מיטות, ארגו בנוסח־איכרים וארון בנוי בקיר. משם נכנסו למטבחון קטנטן. אשת־הרב היתה אישה קטנה וצנומה, בעלת סבר־פנים נעים. היתה שוקלת את השמרים, מוסרת לי את הנרות ומקבלת ממני את המטבעות שהבאתי. לאחר מכן היתה מושיבה אותי על הארגו, מתיישבת בעצמה על המיטה ומתחילה בחקירה: מה שלום סבא, אמא, אבא וכו'. הייתי מספרת לה את כל שהתרחש בבית במשך השבוע, מה אכלנו, מי רב עם מי ועל מה. אחר־כך היתה שואלת לשלום ינטה, מחי תבוא ועוד ועוד. השיחה נערכה כל שבוע במתכונת קבועה. עבור דו"ח מלא שלי הייתי מקבלת עוגיה עם פרג, לוקחת את הסחורה ונכנסת לחדרו של הרב, מתיישבת על הדרגש ומתחילה להתבונן בו בחקרנות רבה. הוא היה רזה, חיוור עם לחיים נפולות, כוס חלב לידו ואינו מפסיק מתלמודו. יכולתי להשוותו בשקט אל דמויותיהם של סבא ואבא ולחשוב מי יפה יותר ועוד מחשבות מסוג זה. לאחר מכן הייתי עולה על הכסא, מתכופפת מעל לכוס החלב ומתעניינת אם יש שם קרום אם לאו. בלי לומר שלום הייתי מסתלקת לי בשקט. במשך הביקורים הבאים הרגשתי בחיוך קל על פני אשת־הרב והבנתי שהנני אורחת רצויה. היא קראה לי „ריביניו“. כמו־כן שמתי לב שהרב היוי את כוס החלב שלו עד קצה

השולחן על-מנת שייקל עלי להסתכל פנימה. גם בעיניו ראיתי שמץ חיוך. טקס ה„מחקר“ בדמותו של הרב נמשך גם להבא.
עד היום אינני מבינה מה משך אותי, ילדה קטנה, לבית-הרב.

לייב שרפשטיין

ללייב שרפשטיין היתה החנות הגדולה בעיירה, מין סופר-מארקט בזעיר-אנפין. מקומה בסוף הרחוב שלנו במעלה הדרך היוצאת מן העיירה. היה בחנות הכל: ממתקים בכמויות רבות משופרא דשופרא כמו שוקולד „מינין“ ושוקולד „סיו“ — סחורה יקרה מאד. לעומת זאת היו גם ממתקים זולים לאיכרים. דברי גלנטריה, סרטים צבעוניים, אביזרי-תפירה, כלי-כתיבה למיניהם. בצד היתה חבית מלאה דג מלוח, ועוד חבית לנפט. מעל דלת הכניסה היה תלוי פעמון גדול, שהודיע על כניסת-קונה.

אשתו של לייב שרפשטיין היתה גבוהה וגדולה עם סבר-פנים חמור. לייב עצמו היה עבדקן וכהה. לצינייה ולי היה שם „קונטו“ פתוח שסודר על-ידי סבא. מעולם לא ניצלנו זאת וקנינו במזומנים בלבד, למרות שאשתו של לייב ניסתה לשדל ולפתות אותנו לקחת דברים שונים על החשבון. היינו קונים עפרון, דיוחה, מתברת עם עטיפת-שעונית, ממתק. שני מקורות למזומנים היו לנו: דמי-תנוכה ו„נדון-נייה“ (דמי-נסיעה או דמי-שתייה).

הרשלי רויפא ושבתאי

ביתו של הרשלי רויפא עמד ליד ביתה של נחמה האלמנה במשטח גבוה יותר. הוא היה אלמן, אב לבת חיה-יה — שעליה התלחשו שיצאה לתרבות רעה — ולבן שבתאי. ילד זה היה דמות ססגונית וצינייה היה קשור אליו בכל נימי נפשו. רק שבתאי היה מסוגל להביא כלוב עם צפור או להתקין חכה לדיג. שבתאי לא למד ב„חדר“ אלא שוטט בכפר ובסביבה חפשי לנפשו, מגיע לטחנות-קמח עזובות ושאר מקומות שכף-רגלם של ילדים יהודיים אחרים מעולם לא דרכה בהם. היה זה ילד נועז, תעלולן, טיפס על גגות, חיבל תחבולות.

יהודי-העיירה מנעו רגלם מביתו של הרשלי. תמיד היה שיכור. בביתו התוועדו קונטראבנדיסטים שהעלו קולות צחוק ושירה רמה שנשמעו ברחובות העיירה. סבא היה מלא חימה על כך שצינייה התרועע דווקא עם שבתאי. תמיד היה רוטן: „...בטח, הנכד של חיים שנברג חייב להתחבר אל שבתאי הקונטראבנדיסט, ההולטאיי, *הגנב...“ אך דבר לא הועיל. צינייה נמשך אליו עד יום עזבנו את טרנרודה. שבתאי מעולם לא נכנס הביתה. הוא היה מתקרב עד הבית, צינייה כבר היה מבחין בו ויוצא אליו. שבתאי זה היה מסור לאחי בלב ונפש.

רוסי

אמא נסעה עם אחי לוולוצ'יסק לכמה ימים. כדרכה לפני כל נסיעה דאגה לעזרת יהודי והפעם — היתה זו רוסי, ריבה גדולה ושמנה בעלת הילוך של גבר וכוח פיזי בלתי נידלה וטיפשה מטופשת. סבא אמר פעם שיש לה שכל של חתול. הוא ואבא קראו לה „דער סטולב“ (בול-עץ). כל פעם שהיתה עוזבת את החדר נהג אבא לירוק. אני רחשתי סימפטיה לאותה רוסי. היא עבדה כל היום בבית והטילה גם עלי תפקידים: „לכי, הביאי מטאטא“, וכו'. שררה בינינו הבנה.

בשבת הלכו סבא ואבא לבית-הכנסת ואני נותרתי בבית עם רוסי. היה זה היום החפשי שלה. ישבנו במטבח ורוסי החלה ללמדני שיר:

..עם שטייט א גרויסער שטיין
איך ויץ אויף אים אונד וויין.
ווייל! (כאן הרימה רוסי אצבע שמנה להדגשה)
אלע מיידלאך האבען חתונה
ואר איך בלייב אליין...*

תיכף התלהבתי מהשיר ולמדתי אותו מהר. שרנו שתינו והיא כמעט מעכה אותי בזרועותיה האדירות מרוב התפעלות ל„כשרוני“. לאחר מכן החלה, כנראה, לערוך מעין חשבון-נפש ופרצה בכבי. ריחמתי עליה וניסיתי להרגיעה. סיפרתי לה עד כמה סבא ואבא אוהבים אותה, ומרוב חיבה קוראים לה אפילו „דער סטולב“. בשמעה זאת הגבירה בכיה ופכרה כפיה. כך ישבנו שתינו והתייפחנו על גודל הנערות. כעבור זמן-מה שכבה רוסי על המיטה לנוח. שכבתי לצידה. לפתע הסירה את מטפחת הראש שלה ואמרה לי: „ריביניו לעבען (כך קראה לי), חפשי שמא יש כינים בראש. מגרד לי מאד“. שאלתי: „מה זה?“ וקיבלתי הסבר. ברוב התלהבות ניגשתי ל„צייד“ בראשה של רוסי. ההצלחה האירה לי פנים מיד: מצאתי כינים גדולות מאחורי אזניה. התוצאות לא אחרו לבוא. כעבור יומיים התחלתי אני להתגרד. סבא שם לב לכך הראשון, בהיותו מחמיר מאד בעניני נקיון. הוא מלמל משהו לאבא. וזה לקחני, החזיקני בכוח בין ברכיו, התיר לאט את צמתי הדקיקה ונדהם: שרצתי כינים ככוורת. החלה חקירה עם מי שיחקתי, היכן הייתי... ביום חמישי — עם רוסי. ביום ששי — עם רוסי (צחצחנו את הקמזקאר והפמוטים). ביום שבת — נזכרתי בחוויה שהיתה לי **שבת** עם רוסי. הרמתי אצבע והתחלתי לשיר את השיר. לאבא לא היתה סבלנות לכך והמריצני: „נו?“ וסיפרתי את החיפוש שערכתי בראשה של רוסי. מיד פוטרה זו ממשרתה, בו במקום. אבא יצא החוצה ושלח הודעה על-ידי מישהו לפיסקטינה — האומנת מימי ינקותי. כעבור שעה קלה הופיעה פיסיטינה שעונה על מקל בלוית נכדתה, נערה בת 16, יחפה וחייכנית. אבא וסבא שטחו בפניה את הבעייה. היא לא התרגשה ביותר ואמרה: „נה טריינה ז'ויריטיקה“ (אל דאגה). היא הפשילה את שרווליה ופיקחה על עבודת נכדתה. התקיים דיון אם יש צורך לגזוז את שערי אך אני התנגדתי בחריפות עד כדי כך שהבטחתי לעמוד בשקט בעת הסירוק.

פיסיטינה החלה לחלק פקודות: על סבא לשבת בחוץ על הספסל ולהתחמם בשמש. על נכדתה פקדה להביא מהמחסן שביבי עץ על-מנת להרתח מים במטבח. הורידו את כל המצעים, בדקו את הבגדים של כל בני-הבית; כיבסו וגיהצו, כיבסו וגיהצו. אותי הפשיטו והעמידו בתוך גיגית. פיסיטינה שיפשפה את גופי, סרקה את שערי ללא הרף במסרק סמיך ואבא שפך מים. בעיקר התנקמו במצעים ממיטתה של רוסי. לא פסקו מלגהץ. בבית עמד ענן אדים. כל התכונה הזו דווקא מצאה חן בעיני, ושאלתי את אבא אם עוד מעט יתחילו לאפות מצות.

בפעם הראשונה שמעתי את סבא רוטן בביקורת כלשהי כלפי אמא על היעדרותה מהבית: „רק וואַיניים (נסיעות) בראש. צריך להתרוצץ מעיירה לעיירה. מה יש לראות שם? בבית, ברוך-השם, יש הכל...“ אבא שתק.

* ניצבת אכן גדולה ואני יושבת עליה אכילה כי כל הנערות מתחנות, רק אני נותרת לבדי

לפנות ערב הודיעה פיסיטינה שאני נקייה כמו שמש. הבית הבריק מנקיון והיא ונכרתה הלכו הביתה. אבא הכין ארוחות קלות והסדר הושב על כנו. כעבור יומיים חזרו אמא וצינייה. אחי הלך מיד להתראות עם שבתאי. אבא סיפר לאמא את המאורע המסעיר והיא ספקה ידיה והביטה בי בתוכחה. ובכלל, כולם התייחסו אלי כאילו אני היא האשמה בכל הענין. הרגשתי במבט זה של אמא אי-צדק כלפי, הסתלקתי לפינתי ושפכתי לבי לפני צעצועי: התרגנול, האודליסקה ובעיקר הבובה הסמרטוטית שהיא פעם ילד ופעם ילדה. אמא נכנסה למטבח להכין צהריים. לפני שהתיישבנו לשולחן נכנס צינייה משולהב וסיפר כי שבתאי הצליח לשכנע את שומר טחנת-הקמח לשחרר את ה„שְׁלוֹזִים“ (סכר-עץ) של המקווה העליון של המים. מיד נוצר מפל אוויר ושבתאי נכנס לתוך המים הזורמים בורם חזק ויצא מהצד השני... וכאן סבא הסתכל בנו ואמר בשקט: „שני אלה יורידוני שאולה. ה„מוֹסְקֵיטֵר“ הזה דבק ב„פּלֶפּוֹנִיק“ שהוא כמו ספחת. אף ילד יהידי לא עומד בדי אמותיו רק הנכד של חיים שנברג. והיא“, כאן הסתכל בי, „במקום לשבת בבית בחורף וללמוד, רצה לנחמה למרוט נוצות ולמלא את הבטן בבלאבושקעס עם שום“.

הכל נאמר לאט ובלחש, מין סיכום שלא לטובתנו; בלי כעס אלא כקביעת-עובדה. דווקא בשל-כך הדברים שיכנעו והרשימו. הורי הרגישו מאד לא נוח וכל הארוחה עברה בסימן של מתח. אבל אחרי מנוחה קצרה, לפנות-ערב, סביב הקמאזר, השתפרה האווירה ואמא סיפרה על נסיעתה ורשמיה וכולם היו במצב-רוח טוב.

ה„חדר“ שלי

האווירה בכפר משכה אותי תמיד. אהבתי בעלי-חיים, טבע, ירק. ביליתי שם הרבה זמן עם ה„שיקסות“ שעבדו בביתנו. מתוך כך היו גם לוקחות אותי עמן לכנסיות בימי א'. כשעבדה בבית עוזרת קהולית הייתי מושפעת מהאווירה ומהמנהגים של הכנסיה הקתולית. וכשעבדה אצלנו עוזרת פרבוסלבית הייתי מתרשמת מן ההרגלים של הפולחן הפרבוסלבי. כנראה שהייתי מביעה את רשמי בקול רם עד שאמא קראה לי „די גויה“.

יום אחד, סביב השולחן בבית אמרתי „הקֶסְטִיל“ * הרבה יותר יפה מבית-הכנסת. שם כל-כך הרבה קישוטים ונגינה בעוגב, ובית-הכנסת — חשוף וכלי קישוטים. למעשה אני אוהבת ללכת לבית-הכנסת רק ביום-כיפור, כאשר דולקים הרבה נרות גדולים, על הריצפה מפוזר קש, וסבא יושב בגרביים לבנות. בתשעה באב אינני אוהבת להיות בבית-הכנסת מפני שילדים משחקים בחצר ב„בוויקעס“ (מין צמח דוקרני). ועוד הוספתי: „ראיתי כיצד יהודים משתינים ליד הקיר וזה לא יפה“. בחדר השתררה דומיה. השכיבוני במיטה ומתוך נים ולא נים שמעתי מלים כמו „אידישקייט... עבודה זרה... חיידר...“ וכך נרדמתי.

ובינתיים המשיכה אמא לצאת עמי לשדות, מתוך רצונה לספק את משיכתי וסקרנותי לטבע ולנוי. בעיקר היינו יוצאים בזמן פריחת-הפּוֹסְקֵמָה, שנתנה ריח מתוק-חריף ופריחתה לבנה ונהדרת. היחה מסבירה כיצד מתפתח הפרי מהפריחים, מפרקת שיבולת לשם ביאור ממשי על המיבנה של הצימח.

זמן קצר לאחר „נאומי“ המיוחד בדבר בית-הכנסת והכנסיות, כשהגעתי לגיל $5\frac{1}{2}$ בערך, הוחלט שעלי להתחיל בלימודים. באחד הבתים של העיירה הותקן „חדר“ שנועד לתלמידים מתחילים מכל הגילים. היחה מורה „מלמד“ ומספר קטן של ילדים. על-מנת להגיע ל„חדר“ היה עלי לעבור גשר קטנטן מעל לנחל שחצה את העיירה. נתנו לי ביד מחברת חדשה, ספר חדש, ויְחֻתֵּי-שֶׁל זכוכית חדשה ועט חדש — הכל מחנותו של שרפשטיין יִשְׁבֵנו ספסלים. היה

* מילה פולנית לכנסייה קתולית שם.

בתמונות: 1. הורי יצחק שנהר — חייה ויוסף שנברג בירושלים. 2. יוסף שנברג בצעירותו. 3. חייה שנברג בשנת 1899. 4. ארבעה דורות: סבתא הינדא קנר, חייה שנברג, רבקה רוכל והילה רוכל, 1934, ירושלים. 5. הגב' רבקה רוכל-שנברג בגיל שבע בעיירה טרנרודה. 6. גב' ר. רוכל כתלמידה בבית לאחיות „הדסה“, ירושלים, 1927

קיץ. בחצר זימזמו זבובים, וזכור לי, שבצעם, רצייתי לישון. היה לי משעמם. המורה היתה ניגשת לכל ילד ומראה לכתוב מקל ועיגול ואומרת: „א ריידעלע, א פאסיקל“. המונוטוניות עייפה אותי. סוף־סוף הסתיים השיעור והלכתי הביתה. בדרך נשענתי על מעקה הגשר ובהיתי במים הזורמים בגעש. היו שם חלוקי־אבן שהשמיעו שיקשוק מיוחד, וכל המראה גרם לי הנאה רבה. הסתכלתי והסתכלתי ובאופן טבעי ערכתי השוואה עם ה„חדר“ המשעמם. זרקתי את המחברת למים וראיתייה נסחפת בזרם. ואז, השלכתי את הספר — גם הוא נסחף בעליזות במים. הגיע תור הדיוטה — היא התנפצה על חלוקי־הנחל, השחירה בכתם כהה את המים ושוב הכל נשטף. ולבסוף — העט. המראה גרם לי שמחה ובמצב־רוח כזה נכנסתי הביתה והכרזתי בקול: „לא צריך ללמוד!“ בלי לפרש אך גם בלי לקבל דברי־מוסר. נראה שהשכלתי לא נחשבה בעיני איש.

לימודי נתחדשו כעבור שנה ב„חדר מתוקן“. הזמינו מורה בשם אשר שרפשטיין וקן־קסיטית בשם קוטינה (סבא קרא לה „די קוטינה“, דבר שפגע בה מאד). למורה הזו התקשרתי. ה„חדר“ היה מצוי באותו בית בו אפו מצות לפסח, מאחורי ביתו של הרשלי רויפא. היה בו לוח עם גיר, ספסלים ושולחנות. אנו, הקטנים, למדנו בערב והילדים הגדולים למדו בבוקר בשיעורים פרטיים בבתיהם.

בערב היו נותנים בידי פנס העשוי מסגרת מתכת ולוחות זכוכית עם ידיח למעלה, ובפנים נר דולק. בחורף, כאשר היה בוץ עמוק, נהג אשר להחזירני הביתה כשהוא נושא אותי בורעותיו (דבר שמצא חן בעיני מאד). אצל קוטינה למדתי רוסית ואצל אשר — אלף־בית וחשבון. המורים היו באים לעונת־לימודים אחת, מרוויחים את שכר־הלימוד ונוסעים חזרה למקומות לימודיהם.

צינייה ואני אהבנו מאד את כל התכונה של לפני־החגים: אז התנהלו בבית שיחות וויכוחים רבים על נושאים בעלי־חשיבות ממדריגה ראשונה: איזה חזן להזמין, מנין, האם יש בקולו מחיקות מספיקה ובאיזה ניגון הוא שר. התחילו לזמזם את הזמירות והתפילות ואנו הצטרפנו.

ערב יום־כיפור

העייירה לובשת קדרות. החנוונים ממהרים לסגור חנויותיהם. גם בבית אווירה כבדה: ישנה דאגה לגבי הצום של סבא. לנו, לילדים, מכינים חבילות ארוחות במטפחות לבנות ובהן קורקבנים, גרגרות, תפוחי־עץ וכבדי־עוף על־מנת שנאכל למחרת, במשך הצום של המבוגרים. באותו ערב גם הילדים צמים. בבית מכינים נרות גבוהים מדונג עם פתיל. בערב הולכים המבוגרים לבית־הכנסת ולוקחים עמם את הנרות. למחרת אנו מבקרים את סבא בבית־הכנסת: הריצפה מכוסה בקש, הגברים — בגרביים לבנות, בחדר שרוי הבל סמיק עקב בעירה של נרות רבים וכולם נאנחים. נעמדתי בפתח וסבא מרגיש בי. הוא רומז לי לגשת. אני מתקרבת אליו והוא מלטף את ראשי ומנשק אותי על לחיי ואחר־כך אומר לי ללכת הביתה, שמא אקבל כאב־ראש.

למחרת שמעתי שהגיעו לסבא ליחושים על כך שנישק אותי. לפי המנהג אסור אפילו לנשק חינוק ביום כיפור, אך סבא מילמל: „הם ילמדו אותי מה מותר ומה אסור?!“

חנוכה

הגיע החורף ועימו חג־החנוכה. אבא מדליק את החנוכיה ומברך על הנרות, ומיד אחרי זה,

תור דמי־החנוכה. סבא קורא לנו בתנועת־יד וניגשים לשידה. הוא פותח את המגירה ונותן לכל אחד מאתנו 5 רובל זהב. עבורנו זוהי אכזבה קטנה, משום שידענו ששרפשטיין לא יקח מטבע זה עבור המתק ה„פייטושווק“. צינייה אמר לסבא: „אי אפשר ללכת עם זה לליב שרפשטיין“. על פניו של סבא מחפשט חיוך ערמומי וכבדרך־מקרה מוצא בכיסו כמה קופיקות נוספות. נתנו לאמא לשמור על מטבעות הזהב ורצנו עם הקופיקות לחנות לקנות את המתק הנכסף.

פורים

בפורים נהג אבא להביא את המגילה הביתה לאחר שקראו אותה בבית־הכנסת. הוא קרא בקול לפנינו. אהבנו מאד את הניגון של המגילה מה גם שאבא קרא יפה. ואז נפתחה הדלת ובפתח עמד בחור, שליח מטעם הרב, עם 2 צלחות מכוסות במפית מעומלנת. אמא הסירה את הכיסוי והורידה משם אונייה־מן, צווארים ממולאים, דברי־מאפה ועוד. סבא שם על המפית 3 רובל כסף והבחור הסתלק. לאחר זמן מגיע שליח אחר, מטעם השוחט, וכבר ידענו שנכוננו לנו מטעמים טובים במיוחד. אותו הטקס כמו קודם אך הופיעו רק 2 רובל כסף. לאחר שנהנינו מן המטעמים התלחשנו בינינו, שהדבר, בעצם, אינו צודק: השוחט שולח דברים טובים כל־כך, ורבים כל־כך ומקבל רק 2 רובל ואילו הרב שולח מעט ומקבל 3 רובל. בסוד ההיירארכיה עדיין לא באנו.

אפיית - מצות

כמה שבועות לפני הפסח התחילו באפיית המצות. אפו באותו בנין בו התקינו את ה„חדר המתוקן“. היתה זו דירה בת שני חדרים עם פרוודור. את ציוד הכיתה הזינו לפינה. לכל משפחה שאפתה מצות ניתנה הרשות לשלוח את ילדיה על מנת שיחזו בתהליך האפייה. בחדר עמדה חבית מיוחדת מלאה „מים שלנו“, מכוסה בבד לבן. על־ידה עמד שרפרף ועליו כד, בעזרתו יצקו מים מן החבית. את הבצק לש בחור חבוש בכובע טבחים ולבוש כולו לבן. התכונה היתה רבה. נשים ועלמות רבות מצאו בשבועות אלו את פרנסתן.

את גוש הבצק לקח האופה לחדר השני, שם עמדה מכונה הדומה למעגילה: שני גלגלים מנחושת מבריקה, ומתחתם התמשך מישטח ארוך מאד מצופה בצִינֶק. הגלגלים הסתובבו לאט ורצועת־בצק דקה יצאה מביניהם. הנשים היו חותכות בזריזות ריבועים שווים ובמכשיר משונן מיוחד מנקבות חורים. האופה היה מכניס על מידה כמה מצות לתוך התנור, הופך ומוציא. כולם עבדו במהירות רבה מאד. את המצות זרקו לתוך סדין. כל משפחה, שעבורה אפו מצות באותו יום, שלחה סדין משלה.

לילדים היו אלה ימי־חג: כולם היו במצב־רוח מרומם, שרו, התלוצצו, התנועעו במהירות. לנו אסור היה לגעת בשום דבר: כאשר התמלאה מיכסת־המצות שלנו היו קושרים את הסדין משני הצדדים בקשר, מעבירים מוט באמצע ונושאים כך, בזהירות, את המצות הביתה. בבית שמו את הסדין עם המצות בתוך סל־נצרים וסוגרים אותו עד הפסח, בשביל סבא אפו במיוחד מצות אחרות — מביצים. כל הימים הללו עמדו בסימן חגיגות מיוחדת.

מורה פריקודים

בחורה יהודיה אחת מטרנרודה, גבוהה ושמנה, שהתה בעיר סמוכה זמן־מה וחזרה הביתה. מתוך יוזמה פרטית אמרה להרוויח כסף על־ידי מתן שיעורים בריקוד. אמא החליטה שגם צינייה ואני חייבים להשתתף בשיעורים אלה.

השיעורים התקיימו בחדר־מגורים, שהיו בו 2 מיטות, שולחן וארון וגרמופן בעל ארובה

רופאו הותיק, ד"ר ימפולסקי — פולני בא בימים. למרות זאת נקשרו קשרי ידידות ארוכים בין אמא לבין משפחת לוקישקין והתמרמרותו של הרופא כלפי סבא לא השפיעה על כך לגמרי.

הקפיטן

במורד הדרך מחוץ לעיירה עמד ביתו של הקפיטן, שהיווה נקודת-משיכה לכולנו. הבית — גדול מאד — היה שייך לרשות המחוזית. לפני הכניסה היתה מין סוכה מכוסה בצמח מטפס. דרך הפתח יכולנו לראות את המעבר מן הדירה לחצר ענקית מרוצפת אשר חומה סוגרת עליה סביב. הקפיטן קיים בביתו קבוצה של כ-8 טירונים. היו אלה בחורי-כפר שהתגייסו, ואת תקופת הטירונות הראשונה עברו אצל הקפיטן. מתוך החצר נשמעו פקודות של תרגילי-סדר וקול של מפקד. מלבד תרגילי-סדר עסקו הטירונים גם בעבודות-בית שונות: טיפול בסוסים, שטיפת רצפות, עבודה חקלאית התקנת הסאמבאר וכו'. לעתים היינו זוכים לראות את פנים-הבית מבעד לפתח הגדול של הסוכה, את קבוצת-הטירונים מסביב לשולחן-העץ העצום והמיחם. בימי ראשון אחר-הצהריים ערך הקפיטן „גולֶּקָה“ (מסיבה) לטירונים: היו מזמינים בנות מהכפר, היתה מוסיקה, אשת-הקפיטן ו-2 בנותיו ארחו את כולם והגישו „כיבוד“ ביד רחבה, ואף לנו הירשו לעלות על החומה הגבוהה ולספק סקרנותנו. טיפסנו במאמץ רב והתיישבנו כשגרלינו משתלשלות פנימה וראינו:

הבנות יורדות בקבוצה, לבושות חצאיות רחבות מאד, חולצות אוקראיניות לבנות רקומות בשחור ובאדום, סרטים לראשיהן מתבדרים ברוח ומגפיים קטנים בעלי-פרסות. נכנסות דרך הפתח לחצר המרוצפת, שם כבר עמדו לרשותן ספסלים. היו יושבים ומשוחחים ומתכבדים „ככיבוד“ קל.

כאשר בא מנגן ה„גרמוניקה“ והחל לנגן יצאו כולם בריקודים: „קרקוביאק“ בווגות עם טיפוף פרטות-המגפיים ולאחריו ה„פולקה“. הכל היה צבעוני מאד ומלא שמחה. בסוף הגיע ה„קוואצ'וק“: באקרובטיקה ממש היה הסוליסט מבצע את מבצעו הריקודיים, כאשר מולו רוקדת בחורה, ידיה על מתניה, חצאיתה מתבדרת וכן הסרטים בראשה. הריקוד העביר בנו התרגשות גדולה. כל אותה עת הסתובבו אשת-הקפיטן ובנותיו נושאות מגשים עמוסי „כיבוד“. עם רדת החשיכה חזרו הבחורות לדרך וחנו ואלא-חוויות מן החומה וחזרנו הביתה. היה משהו אינטימי באווירה שם. בעיירה ליחשו על הקפיטן הזה שהוא „גוי טוב“, שמוצאו מן הכפר ומתוך כך הבין ללב הבחורים והבחורות הללו. כשנהגו לשאול אותנו היכן היינו ענינו בגאווה: „אצל הקפיטן“.

בקור הארכי-יירי

אביב מוקדם והבוץ עדיין טובעני. אנשי הרשות החיעו שבחאריך מסויים יעבור האַרְכ־יירי בעיירה שלנו, ועל כולם להשתדל לשוות לה מראה מכובד. היו יתחיים שאפילו סרחו לסייד את חוית בתייהם. ניתנה פקודה לרפד בקש את הדרך המובילה לעיירה, וזאת מפאת הבוץ. על היהודים הוטל להביא אלומות-קש מן הכפר.

הגיע היום. צינייה ואני יצאנו מוקדם על-מנת לעמוד בשורה ראשונה. האוכלוסיה כולה יצאה לצדיד-הדרך, נכרים כיהודים, וחיכו והמתינו.

מרחוק התקרבה כרכרה ובה ישב איש-כמורה בתלבושתו האפיינית וצלב גדול על חזהו. לידו ישב כומר צעיר ואחריו שיירה של כרכרות עם פמלייה של מלווים. הארכי-יירי ניענע בראשו לשתי שורות הקהל וברך בעשותו את סימן-הצלב. רצה המקרה שבירכת-הצלב נפלה בדיוק על אחי ועלי. באנו הביתה משולהבים מההצלחה וסיפרנו על כך. סבא מילמל: „מול טוב“.

הצוענים

באחד מימי הקיץ התקרב לעיירה „טאבור“ (מחנה) צוענים. באותה עת היתה נדידת-צוענים לרוסיה מבסרביה ומוולכיה שברומניה.

החלה תכונה גדולה, וכלל ראשון: אסרו על הילדים לצאת החוצה, מפחד חטיפה. כשהיו הצוענים נכנסים לחנות כלשהי שמרו עליהם כל בני-הבית. למעשה, די פחדו מהם.

הצוענים הגיעו בעגלות קטנות, קיפיקי, עם גגונים מברונט. המחנה הסתדר סביב בניי-הרשות. מיד החלו החיים לשקוק: הורידו דודים, הבעירו מדורות, בישלו, בכייתנוקות התערב בנביחות-כלבים. הם היו רבים מאד במספר, שחומי-עור ועיניים יוקדות, דיברו בשפה גרונית לא מובנת. אנו היינו דבוקים לשמשות-החלונות והתבוננו בהם מהופנטים. כל רגע פנוי עמדנו כך.

לפתע, נפתחה הדלת למטבח ונכנסה צועניה צעירה בצעד מהיר. היא היתה דקת-גו, יחפה, לבושה בלויי-סחבות, ועל חוטים שונים סביב צווארה וזרועותיה היו תלויים עדיים זולים מזכוכית. היתה מלוכלכת אבל יפת-תואר. היא התקרבה לחדר בו ישבנו, הביטה לכל הפינות ותכשיטי-הזכוכית שלה צלצלו עם כל תנועה. הצועניה ניגשה ישר לאמא ואמרה ברוסית גרונית: „דאי, פאגאדא יו“ (תני, אנחש עתידות). אמא הושיטה את ידה. הצועניה בחנה את כף-היד ואמרה בהברה מתמשכת: „הָרְבֵּהֵהָ... הרבההה... צרות. דרך ארופההה... ארוכההה...“ לאחר מכן שמטה את ידה של אמא והושיטה את ידה שלה. אמא שמה בכפה כמה מטבעות וכולנו ליווינו אותה לדלת. היא הסתלקה במהירות. אני זוכרת שנדף ממנה ריח עשן וגללים. בערב שככה קצת המהומה במחנה. כשנרדמנו שמענו עדיין נביחות-כלבים. למחרת בבוקר מהרנו לחלונות... מהטאבור לא נשאר כל זכר.

ביקור זה הרשים את ציננה עמוקות. כעבור שנים ניסה גם הוא כוחו בניחוש עתידות עקב חוברת על כירומנטיה שנפלה לידינו במקרה.

יום יריד

אני מסתובבת בין העגלות. 2 כלבים לא גדולים מתכתשים ביניהם ותוך כך מפילים אותי. אני נופלת על ברכיי ונשענת על כפות-ידיי. בו ברגע עולים 2 הכלבים על גבי וממשיכים שם את היאבקותם. הדבר לא מכאיב כי כפות רגליהם רכות ומשקלם אינו רב. הם דשים את גבי. מסביב מתאספות נשים. האחת אומרת: „אל תזוזי“ השניה: „אל תפחדי“ והשלישית צועקת: „אוי ואבוי, הילדה תבהל...“ בקיצור, המולה גדולה. אני שקטה. בינתיים ירד כלב אחד ואחריו קפץ השני. התיישרתי. הנשים ניגשו אלי והחלו לטפל בי ולייעץ לי. האחת עשתה קרע בשמלתי ואמרה לי ללכת לפינה ולעשות פיפי. כל זה נגד פחדים. הלכתי בשקט הביתה. מכלבים אינני פוחדת אבל ירידים יותר לא אהבתי.